

“De sociaal-complementaire munten hebben als doeleinde coöperatie en hebben dat ook als resultaat”

| Interviewer: Anton Maertens |

Bernard Lietaer heeft oplossingen. Niet één oplossing voor één probleem, maar meerdere oplossingen voor meerdere problemen. De *research fellow* aan de universiteit van Californië, voormalig architect van de ecu en auteur van boeken zoals *Future of Money* (2001) en *Regionalwährungen: Neue Wege zu nachhaltigem Wohlstand (Regionaal geld – 2004)* doet al jaren lang onderzoek naar complementaire geldsystemen. Mét toepassingen over de hele wereld. “Het monopolie van het klassieke geldsysteem is al verdwenen.” Over hippies, Fureai Kippu en de gave van de gift.

Uw ideeën botsen nogal vaak op sceptische reacties, veronderstel ik?

Toen ik tien jaar geleden begon te praten over het samenlopen van vier megatrends – de vergrijzing, de klimaatverandering, de monetair instabiliteit en de informatierevolutie –, was men ook sceptisch (*glimlacht*).

Hebt u goede reacties gekregen op de sociale week waar u een seminarie gaf?

Ik vond het interessant. Het is de eerste keer dat ik met de vakbeweging spreek. Het was open, interessant dat er mensen met verschillende opinies rond de tafel zaten en we van elkaar konden leren.

U was direct al vrij kritisch voor de vakbonden; u zei dat ze blind waren geweest voor de werking van het geldsysteem?

Ik denk dat de vakbonden in het algemeen het geldsysteem overlaten aan de specialisten, en zeggen dat het hun zaak niet is. Maar er zullen binnenkort belangrijke veranderingen gebeuren in ons geldsysteem op wereldschaal, die een diepe invloed zullen hebben op vele aspecten van ons samenleven, waaronder ook de toekomst van het werk.

Laat me een metafoor gebruiken: we hebben een auto die problemen heeft. Hij heeft geen remmen en het stuurwiel draait niet meer zo goed. En we hebben er maar één. Wanneer je een ongeluk hebt, zegt men dat je een slechte chauffeur bent, of dat de kaart niet goed is. Maar niemand spreekt over de auto zelf.. Is het niet tijd dat we eens de auto zelf bekijken?

U wil een vervangwagen hebben?

Precies, ten minste voor sommige gevallen. Wat ik denk is dat wij andere uitwisselingsmiddelen dan euro's kunnen en moeten gebruiken om onze samenleving in zijn volledige complexiteit te kunnen waarderen.

Ander geld?

Ja. Wat we intussen wetenschappelijk bewezen hebben, is dat de stabiliteit van alle complexe netwerken afhangt van de diversiteit en het aantal verbindingen in het systeem. Het is meer efficiënt weinig diversiteit te hebben: dat vind je terug in een economie met grote banken of in grote distributiekkanalen. Maar weinig diversiteit betekent ook meer breekbaarheid, meer kans op een crash wanneer er iets onverwachts gebeurt of verandert. Dat is de essentie: in het huidige systeem, wanneer het bankstelsel crasht, keldert de ganse economie.

Uw oplossing is om meer geldsystemen te hebben?

Ja. Een belangrijk aspect dat je daarvan moet begrijpen - we zijn zo gewoon te denken van één soort munt te hebben, dat we bijna automatisch denken: "Oh, we zullen het moeten vervangen met iets anders" -, maar dat is ook niet juist. We moeten het bestaande systeem behouden maar het ook invullen, vervolledigen met een *familie* van anderen. Het monopolie van het klassieke geldstelsel is al verdwenen door commerciële toepassingen zoals Delhaize-punten, of de "miles" van vliegmaatschappijen. Maar die hebben als doeleinde alleen maar dat je terugkeert naar dezelfde leveranciers: zij hebben geen positieve sociale gevolgen. Maar wij kunnen deze complementaire geldtechnologie ook toepassen om soci-

ale problemen op te lossen, of om kmo's structureel en economisch te ondersteunen. Voor elk van die systemen zijn er verschillende doeleinden, verschillende regels om de complementaire munt te doen ontstaan. Het goede nieuws is dat op die manier veel methodes ontstaan om oplossingen te vinden voor hedendaagse problemen en behoeftes die zich vanuit de maatschappij uiten.

U heeft het over bepaalde uren die in eenheden, valuta kunnen gegoten worden?

Dat is een voorbeeld van een zuiver sociaal geldstelsel: het meest bekende zijn de LETS, (*Local Exchange Trading Systems: lokale, non-profit ruilnetwerken waar goederen en diensten met elkaar geruild kunnen worden, zonder dat daar valuta voor nodig is* - red.), waarvan er nu 19 operationeel zijn in Vlaanderen. Bv. het herstellen van een band in ruil voor een uurtje informaticacursus. Maar ze blijven meestal maar op kleine schaal geënt: een LETS groeit meestal slechts tot ongeveer 500 deelnemers. Desalniettemin is het een goed zaak omdat het goede effecten op de buurt heeft: burenspreken meer met elkaar, weten wat iedereen graag of goed kan doen, helpen meer elkaar, enz.

Het is een begin?

Het is een andere functie. Als ik een andere metafoor mag gebruiken i.v.m. bloeddistributie: geld is zoals het bloed, en LETS zijn capillaire adertjes. Capillaire adertjes zijn goed en nuttig! Maar probeer alleen met capillaire adertjes niet de 100 meter te lopen! Zo werkt het niet. Voor impact op grotere schaal heeft men ook andere soorten van complementaire geldsystemen dan LETS nodig.

Hoe gebeurt de beheersing eigenlijk van het complementaire systeem? Is er een soort Centrale Bank?

Niet noodzakelijk, een soort centrale bank heeft men slechts nodig voor het beheer van sommige types van munten. Dat is slechts één model.

En het andere model?

Welke andere model-len!! Er zijn er al een vijftigtal. Laat ons het benoemen in concrete problemen. Eén van de grote problemen die we de komende jaren zullen hebben is werkloosheid. We weten dat de meerderheid van de jobs in feite in de privé-sector, in kmo's zitten. Da's geen wonderbaarlijke ontdekking, we weten dat. Wanneer er problemen ontstaan bij General Motors, kijkt iedereen naar Opel Antwerpen en naar de politici en is er paniek omdat er mogelijkwijs 3.000 ontslagen vallen. Maar als er 1.000 kmo's en hun 6.000 banen verdwijnen, kijkt niemand daar van op.

Omdat het te gefragmenteerd is?

Te gefragmenteerd, niet georganiseerd,... Wat is de reden dat kmo's failliet gaan? Als je een product of een dienst levert die van goede kwaliteit is en waarvoor een markt bestaat, dan is het belangrijkste probleem gebruikelijk cashflow. Als die kmo van een groter bedrijf materiaal of zaken aankoopt dat het nodig heeft, vraagt dat andere bedrijf meestal direct cash of moet zij binnen de 30 dagen betalen. Als je echter verkoopt aan de regering, aan veel andere firma's, betalen zij je pas binnen de 90 dagen. Als het máár 90 dagen is... En dan krijg je dus een cashflow-probleem. Maar ga je naar de bank voor een brugfinanciering, dan zeggen die: "Je bent niet interessant." En

het is waar! Voor een bank is een dossier openen voor 100.000 euro of voor 100 miljoen euro bijna hetzelfde: het is hetzelfde werk, maar het tweede is duizend keer meer rendabel. Daar zit je dus met een structureel probleem. Dat probleem kan men goed oplossen met een complementaire strategie, die nu al bestaat in Brazilië en Uruguay onder de naam van C3 (Commercial Credit Circuit). Dat werd onlangs ook gelanceerd in Frankrijk, in Bretagne, voor een groep van 200 bedrijven, met een totaal van 100.000 werknemers.

Hoe gaat dat concreet in zijn werk?

Laten we zeggen dat ik een kmo ben, daar zit mijn klant en jij bent mijn leverancier. De klant is bijvoorbeeld een regering, of iemand anders die 90 dagen neemt om mij te betalen. Ik word lid van een C3-netwerk en ik heb daarvoor twee dingen nodig. Eén: een computer. Makkelijk: elke gezonde kmo heeft al, of kan zich een goedkope computer veroorloven. Het andere is een verzekeringmaatschappij die mijn facturen verzekert bv. tot een vierde van mijn jaarlijkse omzet. Als ik die beide heb, kan ik beginnen. Met een verzekerde factuur van bv. 100.000 euro, krijg ik 100.000 C3 eenheden - laten wij die Leeuwtjes noemen - en daarmee betaal ik je nu onmiddellijk.

Op dat moment kan jij kiezen: ofwel vraag jij je geld in euro en dan ga je naar een bank, want met het netwerk is er een akkoord met een bank waar jij die Leeuwtjes kan inwisselen in euro. Maar dan betaal jij 90 dagen intrest en de bankkosten. De tweede oplossing is dat jij je leverancier verder betaalt in Leeuwtjes en dat kost jou niets. En je leverancier heeft dezelfde keuze. Negentig dagen gaan voorbij;

mijn klant betaalt nu het netwerk (of de verzekering doet het indien mijn klant faalt het te doen), en al de Leeuwjes die beschikbaar waren zijn nu direct omzetbaar in euro zonder intrest-kosten.

Is er geen fraudegevoeligheid in zo'n systeem, en wat met oppotten? Kan er een soort inflatie of recessie ontstaan op zulke Leeuwjes?

Inflatie ontstaat wanneer je meer geld scheidt dan er goederen zijn; dat is hier niet het geval. De Leeuwjes ontstaan alleen maar op basis van goederen en diensten die al verkocht en geleverd zijn, en waarvan een factuur aangenomen en verzekerd is. Je krijgt geen intrest op je Leeuwjes, dus het heeft geen zin van ze op te potten. En wat fraude betreft: de beste oplossing is de transparantie van het systeem tegenover de gebruikers.

Was dat ook niet de fout met CDS en CDO, dat ze binnen een bepaald netwerk ook hoog gewaardeerd waren maar elk moment konden ineens tui-ken?

Als men nu zegt dat alles wat nieuw is, slecht is omdat domme dingen gedaan werden met andere innovaties, kan ik enkel maar zeggen: *good luck* dan! Het C3-systeem bestaat: het werkt momenteel al in Brazilië, in Uruguay. Zes andere landen zijn ook geïnteresseerd.

Slaat het daar zo goed aan, omdat ze economisch moeilijke tijden hebben gekend en last met cash-flow?

In Latijns-Amerika is het kmo-probleem endemisch, permanent. Nu met de crisis krijgen wij ook dezelfde situatie. Zij hebben tientallen jaren ervaringen met dergelijke problemen, en hebben deze C3-oplossing ontwikkeld, en het

werkt. Die oplossing werd overigens nagekeken door de centrale bank van Uruguay en Brazilië en ook goedgekeurd door de Inter American Development Bank. Beide ministeries van Financiën zijn er akkoord mee. Niemand is overigens verplicht om mee te stappen in het netwerk.

Ik ben geen macro-econoom, maar is het geen concurrentieel nadeel voor de bedrijven die buiten het specifieke netwerk zitten?

Tuurlijk. Een goede innovatie geeft een concurrentieel voordeel aan wie er gebruik van maakt. Maar die concurrenten kunnen er ook bijkomen en van hetzelfde voordeel genieten, of indien zij in een andere regio zijn, kunnen zij hun eigen regionaal C3 scheppen (*lacht*).

Kmo's gaan natuurlijk niet alleen failliet omdat ze niet genoeg cashflow hebben...

Als je geen klanten hebt, ga je natuurlijk ook failliet, en zou je in feite niet in de markt moeten blijven met hetzelfde product of dienst. Maar als je klanten hebt, én je loopt het risico op een faillissement door een cashflow-probleem, dan gaat het fout. En het is een probleem dat veel kmo's nu hebben, en dat velen zal treffen als er geen nieuwe oplossing ingevoerd wordt.

Moet er een soort overheidsdienst komen die complementaire geldsystemen kan katalyseren?

Mijn voorstel is om het op Europees vlak te introduceren. Barroso heeft deze zomer een lang discours afgestoken om zijn tweede beleidstermijn binnen te halen. En daarin zei hij: "Het eerste probleem dat ik wil oplossen is dat van de werkloosheid. En de beste manier om dat te doen is via kmo's." Ik zou voorstellen

dat de Europese Unie één derde van de garanties voor de verzekeringen van C3-systeem opneemt, op voorwaarde dat één van de regio's het tweede derde op zich neemt (bv. Vlaanderen die zegt: we gaan rond de tafel zitten met de verzekeringen), en dat de derde derde door de private verzekering wordt gedekt. Zodat het ganse systeem zeer goedkoop wordt. En wat Europa dan kan doen, is de compatibiliteit van de informaticasystemen verzorgen.

Botst het regionale niet met de Europese dimensie?

Ieder regio kan zijn eigen aanpak kiezen. In sommige regio's of gevallen kan het een privaatiniatief zijn. In andere kan het een coöperatief initiatief zijn. In nog andere kan het een regeringsinitiatief zijn. Dat wordt hun probleem en hun beslissing. Als ze de voorwaarden van informatica en verzekering aanpakken, kunnen ze meespelen. Het zou een open systeem zijn en er zou een competitief voordeel zijn voor diegenen die meespelen. Een sterk en belangrijk voordeel.

Voor wie biedt dit systeem voordelen?

Eerst en vooral behouden en scheppen wij werkplaatsen bij kmo's, door de kost van voor werkkapitaal systemisch te verminderen voor deze firma's. Het tweede voordeel voor de overheid, regionaal of nationaal, is dat je zo de kmo's zuurstof kunt geven zonder de handelsregels te overtreden of marktverstoringe subsidies te geven. Met de C3 hebben wij een werkkapitaal-injectie precies waar het bloed moeilijk doorstroomt. Dit is een systemische financiële oplossing voor kmo's die anders commercieel levendig zouden zijn. En het

derde voordeel is voor de financiële wereld: de moeilijkheid om een lening te geven aan een kmo is weg. Door in een C3 groep in te zetten vermijdt je dat probleem. De diversiteit van de groep vermindert ook de financiële risico's.

En als je van kmo's verschuift naar sociale dilemma's zoals de vergrijzing? Dat hebben wij gemeen met Japan, dat het sterkst de vergrijzing voelt...

De oplossing van Japan is de Fureai Kippu (*Letterlijk: "Ticket voor Zorgzame Verhouding"* – red.) om de veroudering van de gemeenschap aan te pakken. Als je de vergrijzing in het klassieke paradigma ziet, kom je maar op twee oplossingen uit. Ofwel gaat de staat bankroet. Ofwel verminder je systematisch de uitkeringen die we aan ouderen geven. Een derde oplossing is de Japanse: daar hebben ze een munt geschapen die zij Fureai Kippu noemen. Eén eenheid van Fureai Kippu is gelijk aan één uur. En er is één simpel criterium: alles wat *niet* door de Nationale Gezondheidsverzekering ter beschikking staat – hier zou je bv. de zorgverzekering kunnen nemen...

Is de Nationale Gezondheidsverzekering dan de bovenliggende instantie?

De instantie ernáást... Alles dat niet gedekt is door die verzekering, kan betaald worden in Fureai Kippu's. En er zijn natuurlijk heel wat maatschappelijke behoeftes die niet (altijd) door de verzekering kunnen gedekt worden. Stel: een oudere persoon in dit gebouw breekt haar been. Ze gaat naar de kliniek, wordt vervolgens naar huis teruggebracht, maar ze kan geen inkopen meer doen. In Japan is dat niet gedekt door de nationale gezondheidsverzekering. Wel nu, ik kan dat doen voor haar, ik ga een uur boodschappen gaan doen voor haar en

ik krijg één Fureai Kippu op mijn spaarrekening. En dan? Als ik zelf ziek word, en ik telefoneer en iemand gaat mijn aankopen gaan doen, of ik laat mijn kinderen van school afhalen, of nog andere dingen, gebruik ik mijn Fureai Kippu. We hebben een netwerk van hulp voor allerlei dingen. En ik kan mijn punt Fureai Kippu ook doorsturen naar mijn moeder in Kortrijk als zij hulp nodig heeft met bepaalde zaken.

Dat vind ik heel interessant aan uw idee; dat het gemeenschapsvormend is.

Inderdaad, je hebt relaties die ontstaan tussen mensen die normaal niet zouden praten met elkaar. Dat is een belangrijke – in sommige gevallen de belangrijkste rol van een sociaal complementaire munt: het scheidt verbindingen, het vermenigvuldigt meerdere contacten. Je hebt meer diversiteit en verbinding. Vandaag is dat soms ver te zoeken.

Hoe zou je die communicatie juist kunnen coördineren? Hoe weet je dat die vrouw haar been breekt?

Je zou je een vzw voor de Etterbeekse Fureia Kippu kunnen voorstellen die zegt: kijk, jullie wonen in dezelfde straat of in hetzelfde gebouw. Er moet gewoon een soort prikbord, een website, of contactpersoon zijn.

Waar haalt u eigenlijk de inspiratie voor die ideeën? Ik moest vaak denken aan Marcel Mauss en 'The Gift'. Het voordeel van 'The Gift' is dat er een soort wederkerigheid komt en dat er minder 'liefdadigheid' bij komt kijken.

Ja. Mijn thesis is dat sommige geldsystemen compatibel zijn met *The Gift* en anderen niet. We weten dat het gewoon soort geld – de euro voor ons – niet compatibel is met *The*

Gift. Kijk: stel dat het de verjaardag van je vrouw is en je geeft haar als cadeautje een briefje van 100 euro, met 'asjeblijf, gelukkige verjaardag'. Maar je vrouw is uiteraard niet tevreden. Als je haar daarentegen een bloemstuk van 50 euro geeft, is ze wel gelukkig. Een bloemstuk van 50 euro is dus beter dan..

...100 euro in een enveloppe.

Je ziet het. Er zijn andere systemen die wel compatibel zijn, zoals de LETS. Als ik jou help verhuizen en je wil me 20 euro of 50 euro geven, dan ben ik beledigd maar als je me in LETS betaalt, zal ik het wel ok vinden. Waarom? De sociaal complementaire munten hebben als doeleinde coöperatie en hebben dat ook als resultaat.

De klassieke munten kunnen die in concurrentie gaan met de met de sociaal complementaire? Botsen die?

Het uur dat ik boodschappen doe, is niet in concurrentie met het uur dat ik werk. Het zijn andere velden.

Zou een neoklassieke denker niet kunnen zeggen: dat is iets wat vermarkt moet worden of geprivatiseerd?

Maar het is al geprivatiseerd. Het is privaat, tussen ons! Als we nu in een coöperatieve afspreken om dat te doen, is dat dan privaat of niet?

Euh...

Dat is niet publiek! Dat is van ons! Als je vraagt, wat is de verhouding tussen die twee, dan moet ik zeggen: het hangt af van welk systeem. Ieder systeem heeft zijn klare regels. Als je in een vereniging instapt, volg je de regels van de vereniging. In sommige gevallen

is het compatibel met de euro, in sommige gevallen is het dat niet.

Is die sociaal complementaire munt de oplossing voor de vergrijzing in België?

Er bestaat niet één oplossing. Er zijn verschillende problemen, die verschillende oplossingen vragen. Ik spreek van een *ecologie* van verschillende soorten munten, in plaats van een monopolie waarbij men denkt dat alles kan werken door het klassieke geldsysteem en die incompatibel zijn met 'de gift'. Eén van de redenen dat we een gemeenschapscrisis hebben...

..een atomisering van de maatschappij

Die gemeenschapscrisis en de atomisering is het directe resultaat van het gebruik van conventioneel geld in relaties die vroeger sociaal verankerd waren.

Om eens naar Mauss terug te keren: er zijn een heleboel samenlevingen voor ons die altijd zo gewerkt hebben.

Ja! Wat wij gedaan hebben, is: alles gemonetariseerd. Als je iemand die voor je moeder zorgt, betaalt in euro's dan monetariseer je. We weten wat er gebeurd is met hippie-gemeenschappen: hippies die samenkwamen om een *commune* te bouwen in de jaren 60 en 70 gingen alles zelf doen. En waar het elke keer op neerkwam, was dat 10 tot 15 % van de leden al het werk deed. En wanneer die het beu waren, ging de *commune* kapot. Niet iedereen deed een bijdrage.

Feit is: je kunt iets niet verbeteren, als je het niet meet. De complementaire munt maakt gewoon ieders bijdrage zeker. En op langere termijn is het zelfs mogelijk een heel succesvol muntsysteem te creëren dat zich zelf oplost.

Iedereen werkt gewoon verder, zonder te moeten meten. We leren gewoon weer met elkaar omgaan, op een andere manier dan het commerciële.

En die niet wederkerig is.

Nu kunnen we systemen opbouwen die beide problemen oplossen. Tacoma Park in Washington is een goed voorbeeld: een omgeving van 300 families rond een park. Ze hebben een systeem opgezet, op zijn LETS waarin iedereen zijn bijdrage doet. Bv. wanneer er kinderen zijn in het park, is er altijd een volwassene die oppasser is in het park. Een andere persoon houdt zich bezig met wiskundelessen te geven aan de kinderen. Iedereen deed iets. Na drie jaar zijn ze gestopt met de munten en iedereen bleef gewoon doorwerken zonder de munt. Omdat iedereen een bijdrage doet, is er niemand die – zoals bij de hippies – gewoon neerzit en zegt: doe maar al het werk voor mij.

Het free-riders probleem is opgelost.

Het *free-riders* probleem is opgelost. En volgens mij, mocht het *free riders* probleem terugkeren, hoeft je gewoon de munt weer te introduceren waarna alles weer normaal zou verlopen. Dat is in feite wat ze doen in Bali.

Paul Krugman geeft in zijn nieuw boek 'De crisis-economie' nochtans het voorbeeld van een gemeenschap die eenheden 'babsitters-uren' heeft die ze kunnen doorgeven en krijgen per 'gebabsit' uur. Maar ook daarin kan een 'recessie' ontstaan als iedereen in de winter thuisblijft, omdat iedereen zijn eenheden oppot en vervolgens niemand nog wil uitgaan om hun uren te sparen.

Ik weet wat hij bedoelt maar het is een beetje te eng. Je moet het niet alleen openstellen voor babysitten maar ook voor andere dingen. Het moet beheerd worden.

Maar hoe introduceer je de ideeën: is dat vanuit het middenveld, vanuit de overheid, vanuit particulieren?

In Vlaanderen zijn particulieren gestart met de 19 bestaande LETS. Daar is geen overheid mee betrokken, maar LETS heeft ook geen rol om grote problemen op te lossen. Voor business to business, de kmo's onder elkaar, is het ideaal om de overheid en de firma's erbij te betrekken. Het belangrijkste is te beseffen dat er iets bestaat dat men nog niet helemaal doorgedacht heeft. Er zijn noden die niet gedekt zijn of niet meer dekbaar zullen zijn, zoals de veroudering. Er zijn hier veel vzw's die het initiatief zouden kunnen nemen.

Heeft de crisis ervoor gezorgd dat dergelijke initiatieven op tafel komen?

Die LETS hebben niet gewacht op de crisis. Waar je wel gelijk heeft, is dat er een sterke vermenigvuldiging van de huidige initiatieven zou komen, als er een crash zou gebeuren. Laat ons zeggen dat het niet de hoofdreden is maar een versneller. Ik argumenteer trouwens niet uit vrees maar omwille van positieve redenen.

Maar er moet wel een factor van nabijheid zijn?

Daarom werk ik op regionaal vlak. Twee redenen, ten eerste: management, organisatie. Als je spreekt van kmo's in Europa of zelfs alleen maar in Duitsland, heb je het over een onoverzichtelijk aantal firma's. Die kennen elkaar niet: het is een oceaan. Als je elkaar kent, kun je elkaar ook sneller vertrouwen. Ik denk dat

we geen keuze hebben dan om fundamentele, structurele veranderingen door te voeren in onze denkwijze, in onze economie, in onze samenleving in alle aspecten die je kunt bedenken. Ik denk dat de regio's beter zijn om dat te doen dan een staat. Dat er meer diversiteit zal ontstaan voor oplossingen op kleinere schaal dan op nationaal vlak.

Hoe zou het ecologisch complementair geldsysteem eruit zien?

Eén voorbeeld? Een interregio-project stelt voor consumenten te motiveren om dingen te kopen die CO₂-reducerend zijn. Je weet hoe het systeem van airmiles werkt. Wat is het systeem van miles? Ik geef je *incentives* om meer te doen van hetzelfde. En het werkt: mensen doen dat. Ik koop bijvoorbeeld een lamp met hoge energie-efficiëntie en laag verbruik en ik krijg 20 kilo *carbon*. Eén kilo is tien cent: met dat kan ik andere dingen aankopen die CO₂-reducerend zijn. En dan heb ik een circuit van reductiemogelijkheden, bv. via publiek transport. Ik kan bijvoorbeeld gratis op de bus stappen. Ze doen het nu al in een achttiental gemeentes in Limburg met de e-portemonnee.

Weegt dat niet te weinig voor zo'n groot probleem?

Ik heb het over Vlaanderen gehad, niet over de wereldschaal. Wat ik zeg, is: al die grote problemen die we hebben, zijn oplosbaar met innovatie en een complementaire munt.

Volgens mij is de klimaatproblematiek een kortetermijndenken-problematiek. Het heeft niet te maken met de technische zaak. Men weet sinds 1904 van Arrhenius (*de Zweedse fysicus* – red.) dat met ons gebruik van fossiele

energie dat wij atmosfeerverandering kunnen veroorzaken. We hebben meer dan een eeuw die informatie gehad. In de jaren 70 was er de Club van Rome die haar rapport uitbracht maar niemand heeft er iets aan gedaan. Waarom? Uit kortzichtigheid. Waar komt de kortzichtigheid vandaan? Uit het geldsysteem dat bedrijven met het kortetermijndenken indoctrineert.

Zijn er ook mogelijkheden op cultureel vlak?

Er loopt nu een project in Gent, met een complementaire munt, die we torentjes noemen. Als mensen bepaalde dingen doen die de gemeenschap helpen, krijgen ze 'torentjes', en die torentjes zijn o.a. gebruikbaar voor cultuuractiviteiten. Eén euro is bijvoorbeeld gelijk aan één torentje in cultuuractiviteiten.

Een uur les geven Nederlands kan dan eventueel goed zijn voor een plaats in de cinema?

Laat ons zeggen: voor één uur Nederlands krijg je een torentje; één torentje staat bv. gelijk aan drie euro – dat moet bepaald worden – die dan betaalbaar zijn voor cultuuractiviteiten of een voetbalmatch.

Welke interferentie krijg je dan met de economische aspecten van de cultuurwereld? Moet de cinema dan torentjes kunnen inwisselen in euro's?

Niet noodzakelijk. Dat moet niet noodzakelijk door pariteit gebeuren. Bv. het stadion dat ze in Gent hebben gebouwd, telt 20.000 plaatsen. Maar daar gaan geen 20.000 mensen zitten om de twee weken. Dus uw marginale kost voor nieuwe bezoekers is nul, daarover kan men onderhandelen. Een ander voorbeeld: de vliegtuigmaatschappij geeft *airmiles* omdat

de marginale kost van een lege zetel nul is. Als er nu iemand in zit of niet in zit, maakt geen verschil. Als er in het stadion 10.000 of 10.500 zitten, is dat het zelfde. Als de cinema vol zit of niet vol zit, de film gaan ze sowieso tonen. Als ze weten dat ze de zaterdagmiddag altijd bomvol zitten, kunnen ze beslissen de zaterdagmiddag geen torentjes te nemen. Met miles is dat hetzelfde: je moet de gratis vluchten ook niet proberen te regelen rond kerstmis.

Het lijkt me iets dat heel organisch moet groeien.

Voilà. In sommige gevallen is het een politieke beslissing. In het andere geval een businessontwikkeling. In nog een ander: een ecologische ontwikkeling. Je hebt verschillende situaties. Het zal tijd vragen. We zitten in een postindustriële tijdsperiode, een nieuwe periode die informatie kan gebruiken om dingen te laten gebeuren die normaal niet gebeuren. En er zullen landen zijn die dat zullen blokkeren. Omdat er landen zijn die zeggen: wij willen geen verandering. China heeft hetzelfde gedaan met de industrialisatie in de 19e eeuw. Ze hebben gezegd: "Die spoorwegen en die staalindustrie dat is niet esthetisch, dat hoeven we niet." Ze hebben anderhalve eeuw moeten wachten voordat ze de trein konden nemen.

Bedankt voor het gesprek.

De powerpointvoorstelling van Bernard Lietaer op de sociale week kunt u downloaden op www.acw.be